

MASKELİ, MESAFELİ VE KIRILĞAN MODERNİTENİN PANDEMİK HALLERİ: KİTAP İNCELEMESİ

“Masked, Distanced and Vulnerable: PANDEMIC STATES OF MODERNITY” Book Review

Buse HAKAN¹⁶

Hayra ÜSKÜP¹⁷

Nur Neşe ŞAHİN¹⁸

Editörlüğünü Fahri Çakı'nın üstlendiği, Nobel yayıncılık tarafından 2020 yılında yayımlanan, ‘Maskeli, Mesafeli ve Kırılğan Modernitenin Pandemik Halleri’ adlı kitap 495 sayfada toplam 5 kısım ve 23 bölümden oluşmaktadır. Covid-19 Pandemisine sosyolojik bir bakış açısı katmayı hedefleyen kitapta yaşanan pandeminin toplumsal çıktıları irdelenerek bütüncül bir perspektifle farklı bakış açıları ve konular bir araya getirilerek işlenmiştir. Basıldığı tarih özelinde güncel, genç ve yeni bir reaksiyon ortaya koyan çalışma; birçok yazarı bir araya getirmesi, kısımlar özelinde farklı alanlara detaylıca yönelmesi ve akıcı, iyi düzenlenmiş bir metin ortaya koyması bakımından incelenmeye değer görülmektedir.

‘Pandemi ve Sosyal Bilimler’ adlı 1. Kısım 4 bölümden oluşmaktadır. Bu kısımda Afetler Sosyolojisi Bağlamında Pandemiye Bakış – Fahri Çakı, Beden Sosyolojisi Açısından Pandemi – Kadir Canatan, Pandemiye Yol Açan Faktörler – Alper Uzun ve Burak Oğlakçı, Pandemiye Karşı Kültürel Tutum ve Davranışlar – Aydın Aktay tarafından kaleme alınan bölümler yer almaktadır.

“Afetler Sosyolojisi Bağlamında Pandemiye Bakış” adlı bölümde F. Çakı tarafından, afetler

¹⁶ Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Yüksek Lisans, Balıkesir/TÜRKİYE, <https://orcid.org/0009-0008-6186-5418>

¹⁷ Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Yüksek Lisans, Balıkesir/TÜRKİYE, <https://orcid.org/0000-0002-1640-075X>

¹⁸ Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Yüksek Lisans, Balıkesir/TÜRKİYE, <https://orcid.org/0000-0003-0360-9631>

sosyolojisi bağlamında pandemilerin sosyal boyutlarının incelemesi yapılmıştır. Pandemilerin anlaşılabilir bir hal alması adına Çakı çalışmasını 3 afet paradigması -tehlike odaklı, kırılma odaklı, sosyal inşacı- çerçevesinde şekillendirmiştir. Paradigmaların sunduğu farklı bakış açılarının incelemesinin ardından, COVID-19 sürecinde görünür olan pandeminin oluşturduğu 8 tema - pandemilerin köksel nedenler, pandemi riski, pandemi dili, pandemi yönetimi, pandemilerde kırılmalıklar ve eşitsizlikler, politik boyutlarıyla pandemiler, pandemi ve korku, pandemide “sosyal mesafe”, izolasyon, yalnızlaşma- ayrıntılı bir şekilde boyutlarıyla ele alınmıştır. Bir olgunun afet olarak nitelendirilmesi için gerekli olan niteliklerin de incelendiği bu çalışmada sonuç olarak bakıldığında afet olarak kabul edilen ya da edilmeyenlerin toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık gösterdiği.

“Beden Sosyoloji Açısından Pandemi” adlı bölümde K. Canatan tarafından, COVID- 19 pandemisinin beden sosyoloji bağlamında incelemesi gerçekleştirilmiştir. Beden ve ruh ikileminin tarihsel incelemesini yapan Canatan, felaketlerin beden ile olan ilişkisini beden sosyolojisi bağlamında açıklanabileceğini vurgulayarak 2 teoriden -yapı merkezli teoriler, özne merkezli teoriler- hareketle yorumlamasını gerçekleştirmiştir. COVID-19 ile beraber oluşan değişimlerin toplum, insan ve beden üzerinden gerçekleştiğini ve yeni bedenin ‘soyut toplum’ içerisinde kendini yeniden şekillendirdiğini ileri sürmektedir.

“Pandemiye Yol Açan Faktörler” adlı bölümde A. Uzun ve B. Oğlalcı tarafından, pandemiye neden olan faktörlerin ayrıntılı bir incelemesi yapılmıştır. Bu ortak çalışmada 20. yüzyılda yıkıcı etkilere sebep olan pandemilerinin incelenmesiyle beraber, pandemilerin neden afet kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinin vurgusunu yapılmaktadır. 1.bölümdeki F. Çakı’nın incelemiş olduğu kırılma odaklı afet paradigmasına bir örnek niteliğinde olan bu çalışma 4 tema -nüfus, nüfus yoğunluğu ve davranış, sanayileşme, kentleşme ve nüfus, yoksulluk ve düşük hayat standardı, hareketlilik- üzerinden yorumlanarak gerçekleştirilmiştir.

“Pandemiye Karşı Kültürel Tutum ve Tavrılar” adlı bölümde A. Aktay tarafından, sembolik etkileşimci kuram perspektifinde, farklı toplum, kültür ve siyasi görüş ekseninde pandemi olgusunun nasıl değerlendirip bunun ekseninde nasıl davranışlar sergilendiği üzerine bir çalışma yapılmıştır. Pandemi hakkında, Türkiye özelinde ve Dünya genelinde karşılaştırmalı bir literatür çerçevesi sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın 1. Kısmını oluşturan 4 bölüm incelendiğinde pandemiye incelemek için hangi kuramsal temellerin ve paradigmaların bu yolda bizlere yardımcı olacağını ve pandemiye ayrıntılı bir şekilde farklı temalar üzerinden analiz ederek farklı bakış açılarının okurlarımıza aktarılması amaçlanmıştır.

‘Pandeminin Etkileri’ adlı 2.Kısım 6 bölümden oluşmaktadır. Bu kısımda COVID-19 Pandemisinde Alınan Bazı Önlemlerin Damgalanma ve Ayrımcılık Süreçlerine Etkileri – Roza Süleymanoğlu Dinçer, Yeryüzündeki “Çirkin Ördek Yavru”larının Hapşırık/Öksürük ile İmtihanı: Sosyolojik Bir Açıklama – Yonca Altındal, COVID-19 Pandemi Sürecinin Siyasi Yaşama Etkileri ve Geleceğe İlişkin Değerlendirme – Ahmet Keser, Pandeminin Ekonomik Etkileri – Rengin Ak, Armağan Türk ve Berna Ak Bingül, Koronavirüs Krizinin Psikolojik Boyutu – Hüseyin Şahin, COVID-19 Salgınıyla Eğitimde Ortaya Çıkan Çeşitli Fırsatlara, Risklere ve Eşitsizliklere Bakış – Taner Atmaca tarafından kaleme alınan bölümler yer almaktadır.

“COVID-19 Pandemisinde Alınan Bazı Önlemlerin Damgalanma ve Ayrımcılık Süreçlerine Etkileri” adlı bölümde R. Süleymanoğlu Dinçer tarafından, pandemi sürecinde alınan kararların, medyaya yansıtılanların ve söylemlerdeki ötekileştirici tavırların oluşturduğu ayrıştırmacılığı temele alarak

birbirinden ayrı düşünülemez iki kavram olan Goffman'ın damgalama kavramı ile ayrımcılık üzerinden pandeminin oluşturmuş olduğu ortamın çerçevesini sunmuştur. Oluşan damgalayıcı durumun engellemesi adına sunduğu çözüm önerileriyle sürece katkılarına sağlamıştır.

“Yeryüzündeki ‘Çirkin Ördek Yavru’larının Hapsirik/Öksürük ile İmtihani: Sosyolojik Bir Açıklama” adlı bölümde Y. Altındal tarafından, yaratıcı ve vurgulayıcı alt başlıklarıyla pandemi sürecinin prekarya temelinde sosyolojik açıklaması gerçekleştirilmiştir. Altındal bu çalışmasında kırılmalı sosyal grupların özellikle kadınların, azınlıkların, çingenelerin/romanların, mültecilerin ve yaşlıların pandemi sürecine gerçekleşen durumdan nasıl etkilendiklerinin derinlemesine bir incelemesini yaparak her kırılmalı grubun kendi içerisinde değerlendirilip, değerlendirmeler temelinde de insan hakları içerisinde yeşeren sosyal politikalar düzenlenmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

“COVID-19 Pandemi Sürecinin Siyasi Yaşama Etkileri ve Geleceğe İlişkin Değerlendirme” adlı bölümde A. Keser tarafından, COVID-19 pandemisinin siyaset temelinden hareketle ve siyasal sosyoloji perspektifinde şu anda var olan mevcut ve gelecekte oluşacak olası etkilerin eleştirel bir gözle incelemesi gerçekleştirilmiştir. Önemli küresel salgınlar üzerinden özellikle Kara Veba örneğinden yola çıkarak ayrıntılı bir inceleme gerçekleştiren Keser, küresel salgınların birçok alan üzerinde önemli değişimlere yol açtığının vurgusunu yapmaktadır.

“Pandeminin Ekonomik Etkileri” adlı bölümde R. Ak, A. Türk ve B. Ak Bingöl tarafından, çok yönlü bir perspektifle pandeminin ekonomiyi nasıl etkilediği incelenmiştir. Pandemilerin gelir eşitsizliğini arttıracaklarını vurgulayan yazarlarımız salgınların yayılmasını ekonomik şartlar üzerinden temellendirip, pandemilerin yarattığı makro etkileri alt başlıklar - milli gelire etkisi, enflasyona etkisi, istihdam ve işsizliğe etkisi, yatırım ve kamu harcamalarına etkisi- üzerinden derinlemesine bir şekilde ele almışlardır.

“Koronavirüs Krizinin Psikolojik Boyutu” adlı bölümde H. Şahin tarafından, pandeminin bilinmezliğinin insan psikolojisi üzerinde yarattığı korku, kaygı, stres ve panik... gibi duygularla nasıl başa çıkılabileceğinin ve bu sürecin nasıl daha rahat atlatılabileceğinin bir yol haritasının çizilmesi amaçlanmıştır.

“COVID-19 Salgınıyla Eğitimde Ortaya Çıkan Çeşitli Fırsatlara, Risklere ve Eşitsizliklere Bakış” adlı bölümde T. Atmaca tarafından, pandeminin ilanı ile direkt ve en çok etkilenen yerler olan okullar yani eğitimin küresel olarak kapatılmasıyla birlikte yaşanan ve yaşanabilecek, olumlu ve olumsuz sonuçlara derinlemesine bir inceleme yapılmıştır. Atmaca, dijital eğitime geçilen bu süreçte sağlanan imkanların hızlı bir şekilde reaksiyon göstermesi bir yana eğitimde fırsat eşitliğinin tam sağlanamamasından kaynaklı eğitimden geri kalmış bir neslin tablosunu çizerken bir yandan da alternatif olarak yeni öğrenme mecralarının ortaya çıkmasının olumlu sonuçlarına vurgu yapmaktadır.

Çalışmanın 2. Kısımını oluşturan 6 bölüm incelendiğinde pandeminin toplum üzerindeki sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik ve siyasal etkilerinin bir tablosunun okurlarımıza aktarılmasının amaçlanmıştır olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

‘Pandemi ve Mekân İlişkileri’ adlı 3.Kısım 3 bölümden oluşmaktadır. Bu kısımda Pandemi ve Mekân – Alper Uzun ve Oğuzhan Özkan, Kırsal-Kentsel Algılamalar ve Alan Sorunu Olarak Pandemiler – Serdar Nerse, Pandemi Sürecinde Adil Entegrasyonu Yeniden Düşünmek – Cihan Ardili tarafından kaleme alınan bölümler yer almaktadır.

“Pandemi ve Mekân İlişkileri” adlı bölüm A. Uzun ve O. Özkan tarafından pandeminin mekân ile ilişkisi irdelenerek anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Pandemi kavramı ve mekân kavramlarına ayrı ayrı

değişen Uzun ve Özkan, aynı zamanda pandemilerin coğrafi perspektifte ele alınması gerektiğini de vurgulamaktadır. ‘Mutlak mekân’ ve Göreceli mekân’ anlayışları temelinde mekânın pandemiye, pandeminin ise mekânı nasıl etkilediği yorumlanmaktadır. Pozitivist, Marksist, hümanist ve feminist coğrafya gelenekleri hakkında da mekân bölümünde yer verilerek detaylandırılmıştır. Örneğin; 20 ve 21.yüzyıllarda ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve salgın hastalıkların yayılma ortamlarının artmasına da neden olmuştur. Bu bağlamda mekân ve pandemi ayrılmaz iki olgu olarak toplumda izdüşümleri mevcuttur. Bu çalışmada pandemi ve mekân ilişkisinin dışında tarihteki pandemilere de değinilerek yaygınlaşmanın nasıl gerçekleştirildiğine dikkat çekilmiştir. Pandemilerin coğrafi yönü çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Uzun ve Özkan, pandemi ve mekân ilişkisinde pandemi kapsamında mekanlarda alınan önlemlere de değinilmiştir. Sonuç olarak ise geçmiş pandemilerde de COVID-19 pandemisinde de mekânsal bağlamda alınan önlemler mekân sınırlamalarıdır. Değişen çağ ve kültürler mekân ile pandemi ilişkisi ekseninde pandemiyle mücadele için aynı yolları izlediği sonucuna ulaşmıştır.

“Kırsal-Kentsel Algılamalar ve Alan Sorunu Olarak Pandemiler” adlı bölüm S. Nerse tarafından pandemi risklerinin mekânsal olarak nasıl algılandığını irdeleyen bir çalışma olarak literatüre kazandırılmıştır. Sosyal inşa teorisi ekseninde çalışmasını kaleme alan Nerse, pandemilerin siyasal bağlamda da nasıl algılandığına ve sosyal anlamda da dinamiklere değinmektedir. Kırsal ve kentsel bağlamda pandemi farklı algılara dayanmaktadır. Bunun nedeni ise kır ve kent şartlarının eşit olmadığı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; Nerse’nin de argümanı ile kırsalda yaşayanların kentte yaşayanlara göre halk sağlığı sistemlerine ulaşımı daha az olması nedeniyle kırsalda yaşayanların pandemiye savunmasız olduğu yönündedir. Ek olarak sadece sosyal değil ekonomik olarak da pandemiden kırsal kesim olumsuz yönde etkilenmektedir. Hem sosyal hem ekonomik olarak yeni kırılma noktalarının oluşması pandeminin toplumun her kesimi için aynı anlamı ifade etmediğini kuvvetlendirmektedir. Çeşitli risk grupları için özelleştirilmiş önlemler sayesinde pandemideki kırılma noktasının azalmasına değinilmektedir. Bu bağlamda aşırı genelleştirilmiş yasaklar yerine her yerele özgü tedbirlerin uygulanması ile mekân bazında mücadelenin uygulanabilirliğinin araştırılmasını önermektedir.

“Pandemi Sürecinde Adil Entegrasyonu Yeniden Düşünmek” adlı bölüm C. Ardili tarafından göçmenlere değinilen bir çalışma olarak literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışmada adil entegrasyon için Gaziantep’te yaşayan Suriyelilerin yabancı bir mekânda var olma mücadelesinin pandemi dönemindeki seyri hakkında çalışılmıştır. Kırılma noktası bir grup olan göçmenlerin pandemi ile birlikte kırılma noktalarının arttığı ve yeni risklerin getirdiği belirsizlikler ile mücadele kapsamında mekanlardaki varlıkları için nasıl çözümler ürettiklerine değinilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda entegrasyon sürecinde geliştirilebilecek çözümler için Ardili, Suriyeli STK temsilcileri ile nitel yöntemde derinlemesine mülakat tekniği ile 11 STK temsilcisini örneklem olarak belirlemiş ve 10 erkek 3 kadın katılımcıya ulaşarak bir çalışma yapmıştır. Bulgular neticesinde pandeminin toplumda oluşturduğu dinamiklerde göçmenlerin mücadelesi için hak temelli çalışmaların yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ekonomik eksende çalışma hayatı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin entegrasyon süreçlerinde yeterince ve gereğince ulaşılabilir olması ile hayatta kalmak ve insanca yaşamak için kimlikler üstü düşünülmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Bu kısımda yer alan 3 çalışma incelendiğinde, yazarların alanında zengin bir kaynakça kullandığı tespit edilmiştir. Pandemi ve Mekân bölümü görsellerle zenginleştirilirken, Kırsal-Kentsel Algılamalar ve Alan Sorunu Olarak Pandemiler bölümünde çeşitli tablolar sunulmuştur. Pandemi Sürecinde Adil Entegrasyonu Yeniden Düşünmek bölümü ise uygulamalı bir çalışma olarak sunulmuş ancak yazarın

kullanmış olduğu ben ifadeleri de çalışmada Amerika dilinin getirilerinin benimsendiğini nitelemektedir.

‘Pandemi Yönetimi’ adlı 4. kısmın 5 bölümünden oluştuğu görülmektedir. Bu kısımda Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden COVID-19’la Mücadele – Arman Zafer Yalçın, Sosyal Sermaye Turnusolu Olarak Pandemi: Güven ve İş Birliği – Mustafa Kemal Şan ve Osman Aydoğan, Halk Sağlığı ve Ulusal Güvenlik Sorunu Olarak Pandemiler – Celalettin Çevik, Pandemi Yönetimi, Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum İş Birlikleri: Balıkesir Örneği – Mürsel Sabancı ve Ali Erfidan, COVID-19 Pandemisi Sürecinde Sivil Dayanışma: Türkiye Kent Konseyleri Birliği Örneği – Mürsel Sabancı ve Ahmet Furkan Çetin tarafından kaleme alınan bölümler yer almaktadır.

“Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden COVID-19’la Mücadele” adlı bölüm A. Z. Yalçın tarafından maliye bilimi incelemesiyle ele alınmaktadır. COVID-19 pandemisini küreselleşmenin doğal sonucu olarak uluslararası insan ve mal hareketliliğinden kaynaklandığını ve çözümünün de yine küresel boyuttaki iş birlikleriyle çözüleceği vurgulanmaktadır. Bu argümanı ise tarihsel perspektife dayandırarak açıklamaktadır. Yalçın’ın ifadesiyle “kurduğu uygarlığın sona ermesine neden olabilecek doğal afetler ve salgınlarla mücadele edebilmesi için de etkili bir iş birliği mekanizması oluşturması gerektiğini” insanlığın görevi olarak atfetmektedir. Bu bağlamda bozulma riski olan doğanın neticesinde kamusal malların da dolaylı olarak bozulacağı ancak pandemi önlemleri kapsamında COVID-19 ile mücadelede kamusal malların korunmasının önceliklendirilmesinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Devlet tarafından temel varlık ekseninde ihtiyaçların üretilmesi ve sunulması ‘kamusal mal’ olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda uluslararası iş birlikleri ile küresel anlamda etkili olan COVID-19 ile mücadele etmek ve kamusal malların korunması için teorik arka plandan ziyade özellikle risk azaltıcı kamusal malların üretimi ve finansmanının sağlık uygulamaları özelinde de iş birliklerinin önemi vurgulanmaktadır.

“Sosyal Sermaye Turnusolu Olarak Pandemi: Güven ve İş Birliği” adlı bölüm M. K. Şan ve O. Aydoğan tarafından pandemi yönetimi dinamiklerinde sosyal sermayenin önem ve rolüne dikkat çekilerek pandemi dönemini en az hasarla atlatılması için uzun vadeli çözümlerin gerekli olduğu düşüncesiyle tasarlanmıştır. Çalışma sosyal sermaye ve risk bağlamında teorik anlamda zengin bir kaynak sunuşu içermektedir. Sosyal sermayenin unsurları hakkında bilgilerden önce kavramın tanımına değinilmektedir. Ardından pandemi ile ilişkilendirerek sosyal sermayenin toplumdaki getirileri ve kazanımları teorik anlamda temellendirilmeye çalışılmıştır. Sosyal sermayenin pratiklerini dünya ve Türkiye üzerinde inceleyerek karşılaştırmalar da sunulmuştur. Pandemi, sadece sosyal hayatı düzenlememiş aynı zamanda süreç sonrasındaki hayatta da etkili olmuştur bu bağlamda ulaşılabilir sosyal sermaye kavramı toplumun yapı taşları için oldukça önemlidir. Sosyal politikalar çerçevesinde toplumsal eşitsizliklerin önemszenerek yaşanabilir dünya için güven ve iş birliğinin önemine dikkat çekilmektedir.

“Halk Sağlığı ve Ulusal Güvenlik Sorunu Olarak Pandemiler” adlı bölüm C. Çevik tarafından kaleme alınan bu çalışma sunuş açısından da bir önceki çalışma ile benzer konulara yer vermektedir. Sosyal sermaye temelinde güven ve iş birliğinin öneminin yadsınamaz olduğu halk sağlığı temelinde ulusal güvenliğin de sağlanması pandemi ile mücadeleye örnek niteliğindedir. Çevik’e göre ülkelerin öz kaynaklarının yeterliliği bir güvenlik sorunu olarak yer almaktadır. Önceki makalede de sosyal sermayenin gücü yine ülkenin öz kaynağı ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda sosyal sermayenin pratikleri olarak sağlık sistemi üzerinde yoğunlaşılması güvenlik sorunu için de oldukça önemlidir. Çünkü sağlık hizmetleri özelleşmeden uzak devlet eliyle yürütüldüğünde pandemi döneminde halk sağlığı için ulusal güvenliğin pekiştirilmesi söz konusudur.

“Pandemi Yönetimi, Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum İş Birlikleri: Balıkesir Örneği” adlı

bölüm M. Sabancı ve A. Erfidan tarafından kurum ve kuruluşlarının pandemi dönemindeki rolünü temele alan bir çalışma olarak literatüre kazandırılmıştır. Yerel toplulukların küresel boyutta etkileri olan pandemi sürecinde aktif rol almaları gerek halk sağlığı gerekse ulusal güvenlik sorunu açısından da toplum için inisiyatif alan kategoride yer almaktadır. Yerel yönetimler kapsamında belediyeler ve iş birliğinin sağlandığı STK'ların pandemi döneminde yürütmüş olduğu faaliyetleri irdelemektedir. Balıkesir ilini örneklem olarak alınan bu çalışmada yerel yönetimler ve STK iş birliği çerçevesinde yerel halkta farkındalık da oluşturulmuş ve pandemi ile mücadele kapsamında somut tedbirler de alınmıştır. Balıkesir'de dezenfektasyon, sosyal yardımlar ve maske, eldiven gibi hijyen temelli araçlar yerel halka dağıtılmıştır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin faaliyetlerinin aslında yerel halkın sorunlarına çözüm getirme motivasyonu ile sosyal devletçiliğin benimsenmeye çalışıldığına örnek olarak sunulabilir. Bu çalışmada dikkat çeken bir diğer nokta ise yerel yönetimdeki hiyerarşik yapıdan çok iş birliği çerçevesinde otonom yapılara dikkat çekilerek karşılıklı etkileşimin yönetimdeki rolünün fayda boyutuna değinilmektedir.

“COVID-19 Pandemisi Sürecinde Sivil Dayanışma: Türkiye Kent Konseyleri Birliği Örneği”

adlı bölüm M. Sabancı ve A. F. Çetin tarafından kaleme alınmıştır. Spesifik örnek olarak Türkiye Kent Konseyleri Birliği belirlenmiş ve organizasyon yapısı gereğince sivil dayanışmanın pratikleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Bir önceki bölümde yerel yönetimler ve STK iş birliğinin önemi vurgulanırken bu bölümde ise Türkiye'de aktif faaliyet gösteren Kent Konseyleri Birliğinin pandemi döneminde yerel halk ile yakın ilişkide olması sosyal sermaye kavramıyla birlikte ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda bütüncül yaklaşım ile uygulanan tedbirler için kolektif sosyal sermaye her kurum tarafından benimsenmeli ve çalışmaların arttırılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

'Pandemiye İlişkin Alternatif Yaklaşımlar' adlı 5. Kısım ise 5 bölümden oluşmaktadır. Kitabın son kısmını oluşturan bu kısım: Edebiyat ve Hastalık, Kurmaca Metinlerde Salgınların ve Hastalıkların Görünme Biçimleri- Mehmet Narlı ve Sercan Ceylan, Pandemiye Dini Yaklaşımlar ve Tartışmalar – Recep Önal, Pandemi ve Etik – Barış Şentuna, Pandemi ve Komplo Teorileri – Abdurrahim Korkmaz ve Musibetler ve Salgınlardan Kurtuluşa İlişkin Dini Tutum: Dua- Mustafa Özbaş tarafından kaleme alınmıştır.

Narlı ve Ceylan tarafından hazırlanan **“Edebiyat ve Hastalık, Kurmaca Metinlerde Salgınların ve Hastalıkların Görünme Biçimleri”** isimli bölümde, hastalık ve edebiyat arasındaki ilişkiyi kuram ve uygulama olarak iki ana eksende toplamakta, salgın hastalıkları konu alan edebiyat eserlerine değinerek konuya bakış açılarında ortak bir çerçeve aramaktadır. Dünya ve Türk edebiyatında salgınlar ve hastalıklarla ilgili metinleri ayrı ayrı başlıklar altında derleyen bölüm, edebiyat ve hastalıklar arasında bir ilişkinin varlığından söz etmekte hem metaforik olarak ele alınmakta hem de dönemsel değişimler ve çözümlere ışık tutmaktadır. Aynı zamanda yazarlara göre hastalıklar edebi anlamda bir beslenme noktası oluşturmakta, yazarları yazma eylemine iten bu kırılma noktaları aynı zamanda birçok eserde kurmaca hastalıklarla da karşımıza çıkmaktadır. Bölüm, işlediği konu bakımından özgün bulunmuştur.

Önal'ın hazırladığı **“Pandemiye Dini Yaklaşımlar ve Tartışmalar”** isimli bölüm ise covid 19 gibi büyük salgınların ve pandemilerin genellikle bilimsel çerçevede ele alındığından fakat işin dini boyutuna yeterince değinilmediğinden bahsetmektedir. Bu kapsamda hazırlanan bölüm dinlerin salgınlara yaklaşımı bağlamında Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık çerçevesinde pandemik afetlere bakışı konu edinmektedir. Bölümün asıl odağı ise Kuran ve İslam çerçevesinde salgın hastalıklara yönelik fikirler olmaktadır. Kutsal metinlerden alıntılara yer veren bölüm, toplumun bir kesiminde kabul gören dini argümanları bir araya getirmesi bakımından oldukça farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Şentuna tarafından kaleme alınan **“Pandemi ve Etik”** bölümü, metin içerisinde öncelikle etik kavramını detaylı biçimde açıklamaktadır. Hemen ardından ise pandeminin sosyal-siyasi boyutlarına girmeden bu kavramı ve yaşantıyı direkt olarak etik çerçevesinde incelemeye girişen bölüm; maske takmak/takmamak, sokağa çıkma yasağına uymak/uymamak gibi pandemi süresince her birey için bir baskı ve vicdan unsuruna dönüşen eylemleri etik çerçevesinde incelemektedir.

Korkmaz tarafından hazırlanan **“Pandemi ve Komplo Teorileri”** isimli bölümde ise Covid-19 pandemisi süresince basında ve toplumsal arenada kendine sıkça yer bulmuş kimi komplo teorileri derlenmiştir. Komplo teorilerinin tanımını yapan ve özellikle Türk medyasında Covid-19’a dair yer verilmiş komplo teorilerini inceleyen bölümde; yazın çerçevesinde farklı bir sosyolojik analiz yapılmaktadır. Komplo teorilerine inanan, inanmak isteyen insanların temel motivasyonlarına, bu teorilerinin asıl ortaya atılış amaçlarına ve toplumsal etkilerine odaklanan çalışmanın bu anlamda oldukça farklı ve dikkat çekici bir konu işlediği söylenebilmektedir.

Son olarak Özbaş’ın hazırladığı **“Musibetler ve Salgınlardan Kurtuluşa İlişkin Dini Tutum: Dua”** isimli bölüm, hayatın içindeki zorluklara karşı insan yaşantısının bir noktasında mutlaka dinle ilişkilendiği, zor zamanları atlama için ise dualardan fayda umduğu savına vurgu yapılmaktadır. Duanın tanımını yapan bölüm aynı zamanda Dua’nın işlevlerini de incelemekte, belirli konular ve dönemler üzerine kolektif bilinç ve duanın etkileşimine odaklanmaktadır.

Kitabın son kısmını oluşturan beşinci kısım, genel çerçevede bir bütünlük taşımakta ve Covid-19 pandemisine dair göreve farklı, düşünülmemiş, gölgede kalmış yanları da ortaya dökme hedefi taşımaktadır.

Toplumlar, yaşadıkları önemli kırılma noktalarıyla var olmaktadır. Savaşlar, ekonomik krizler, devrimler kadar yaşanan salgın dönemlerinin ve hastalıkların da toplumsal değişimlerde anlamı büyüktür. İçinde bulunduğumuz dönem, Covid-19 pandemisinin ortasından dünyaya ve Türkiye’ye bakmaktadır. Kitabın temel kaygısı, yaşanan bu büyük pandeminin etkilerini sosyolojik bağlamda incelemek, ilişkilendiği kavramlar ve farklı bakış açıları ile çok boyutlu biçimde ortaya koymak ve bir tartışma başlatmaktır. Hazırlanan kitabın önemi, döneme bir pencere açması, değişimi, dönüşümü ve kırılmaları olduğu gibi ortaya koyması, bugünün dünyasında kendimizi çok güçlü sanırken dünya olarak çaresizce tepki verdiğimiz Covid-19 pandemisinin bu tuhaf fotoğrafını çekmeyi hedeflemektedir. Orijinal, özgün ve akıcı diliyle F. Çakı editörlüğünde hazırlanan kitabın kütüphanelerde yerini alması önerilmektedir.